

Dalan Shaplo

BIBLIOTEKA E

854:08

SH 22

SH 22

GJIROKASTER

**LETERSIA
DHE
REALITETI YNE**

SSH. 09

SSH. 09

SH 22

DALAN SHAPLLO

2

R

LETËRSIA DHE REALITETI YNË

(Artikuj kritikë)

48248
35423

SHKOLLË E SHTETIT
SHKOLLË E SHTETIT

SHTËPIA BOTONJËSE «NAIM FRASHËRI»

PROBLEME IDEORE DHE ARTISTIKE TË POEZISË SONË

1

Poezia jonë e këtyre katër vjetve të fundit, që do të marrim në shqyrtim, pa e shkëputur nga tërë krijimtaria jonë poetike, ngre disa probleme të rëndësishme, të njohura edhe më parë, ose të reja. Problemet janë të shumta, qoftë në përmbajtjen estetike, qoftë në realizimin artistik; dalin çështje që lidhen me gjënitë dhe format e ndryshme të pasqyritit poetik të realitetit, çështje të traditës dhe të novatorizmit, të individualitetit të poetëve, të evoluimit të çdo poeti që ka formuar një personalitet brenda mënyrës së krijimit të tij e mjaft të tjera. Po, në këtë grumbull problemesh me rëndësi ideore dhe estetike, duhet gjetur problemi kyç, ai që shfaqet në çdo hap dhe shpjegon shumë fenomene të reja, ai që përcakton kriterin kryesor të vlerësimit. **Dhe ky problem është i lidhur me marrëdhënjet e poetit me realitetin tonë, me botën, me kohën.** Në shtrimin e kësaj çështjeje nuk ka ndonjë gjë të re, gjithmonë ky ka qënë orientimi kryesor i vlerësimit të artit; gjithmonë kritikët, mbrojtës të artit realist, i kanë matur veprat artistike me problemet, fenomenet, me njerëzit, me realitetin e kohës së tyre, me tendencën kryesore të zhvillimit të shoqërisë, duke përkrahur të renë, po duke e marrë këtë të lidhur ngushtë me traditën. Gjë e re këtu është realiteti i transformuar i Shqipërisë, ndryshimet politike, ekonomike, shoqërore dhe morale të shoqërisë sonë, formimi i karaktereve të reja dhe i

një gjendjeje të re shpirtërore të masave që lidhet me psikikën, me konceptimin më materialist dhe revolucionar të botës. Këto fenomene shoqërore pasqyrohen në poezi në një trajtë ose në një tjetër, në një formë të përshtatshme apo jo krejtësisht të përshtatshme, me më shumë ose me më pak talent, po e vërteta është që këto pasqyrohen në veprat e poetëve dhe përparimi duhet parë si një fenomen pak a shumë i përgjithshëm, duke çmuar të gjitha ato forca serioze që e përfaqësojnë, në lidhje të ngushtë dhe jo të shkëputur nga e kaluara. Doemos, çdo përparim ndesh në disa vështirësi, në pengesa të llojeve të ndryshme, ndesh në rutinën që kërkon ta mbajë në vend. Veç asaj, egziston edhe rreziku i «zellit» të tepëruar të «së resë» që mund të shpjerë në formalizëm. Kritika jonë, megjithëse disa herë i është larguar së vërtetës objektive, metodës dialektike në analizën e fenomeneve letrare, prapë i ka vënë në dukje këto probleme dhe shtruarja e tyre mendoj se ka sjellë dobinë e vet, i ka bërë poetët të mendohen dhe të përpiqen të përparojnë në rrugën e tyre.

Nëqoftëse do të nisemi nga ndryshimet shoqërore tek ne, nga konceptimi gjithmonë e më socialist i jetës prej njeriut të sotëm, që ndërton socializmin, nga shija estetike e përparuar që përfaqësohet në një numër gjithmonë e më të madh njerëzish, nga disa kërkesa objektive, duke marrë për bazë perspektivën, zhvillimin, pa rënë në një konceptim empirik dhe primitiv, — atëhere mund të çmohet drejt fenomenet letrare dhe mund të ndihmojmë, me kritikën tonë, për zhvillimin e mëtejshëm të poezisë.

Duke qenë e gjithanshme, jeta ka pamje dhe ngjyra të shumta; sipas veçorisë së saj, poezia do të gjejë burimet e frymëzimit me stilet dhe individualitetet më të ndryshme. Studimi i fenomeneve të poezisë gjatë kësaj periudhe duhet bërë duke u nisur nga ndryshimet e realitetit, nga kërkesat e reja të kohës sonë, të jetës që ndryshon, por poezia duhet parë në specifikën e vet, duhet të përcaktohet çfarë ka të bëjë me stilet, me mënyrat e ndryshme të shprehjes, gjë që tregon zhvillimin

e poezisë, dhe çfarë nuk ka të bëjë me veçoritë, por me prapambetjen, me dobësitë e njerit apo tjetrit poet dhe kjo jo për të vënë nota, por për të ndihmuar sado pak në përparimin e përgjithshëm.

Në vendimin e KQ të PPSH mbi zhvillimin e mëtejshëm të letërsisë dhe arteve, botuar në qershor të 1961, flitet gjerësisht për një lidhje të ngushtë të artistit me jetën, për t'i hyrë më thellë njeriut dhe realitetit «... dekadat e ardhshme do të sjellin një përparim cilësor të dukshëm, karakteristika e të cilit duhet të jetë hyrja në thellësi në proceset e ndryshimeve që po bëhen në vendin dhe në njerëzit tanë», thuhet në këtë vendim.

Mbledhja e korrikut të 1961-së me shkrimtarët dhe artistët, fjala e ngrohtë, që zbulonte të vërtetën objektive, mbajtur nga shoku Enver Hoxha në këtë mbledhje, lojti gjithashtu një rol të rëndësishëm për orientimin e drejtë të njerëzve të artit, duke e përqëndruar vëmendjen jo te probleme sekondare, po te thelbi i çështjes, te rezultati i veprave letrare, të cilat duhet të nisen nga jeta, nga proceset komplekse të saj, nga niveli i vetë realitetit, që mund të shprehet me format më të ndryshme, mjafton që ato të pëlqehen nga populli. «Kudo ka poezi, kudo ka novatorizëm, tha shoku Enver Hoxha, dhe askush nuk ka të drejtë dhe nuk mundet ta pengojë atë. Vetëm se duhet që ky novatorizëm të ecë në rrugën e drejtë, duke respektuar parimet e realizmit socialist, duhet që vepra të jetë e thjeshtë, e qartë, madhështore, mobilizuese, t'i edukojë e t'i hapë popullit perspektivën».

Problemi i novatorizmit i ka dalë përpara në mënyrë të veçantë poezisë sonë gjatë kësaj periudhe. Dhe ky problem, në përgjithësi, për artin, dhe në mënyrë të posaçme për poezinë, — sepse ajo, ndofta, reagon më shpejt ndaj së resë, — lind veçanërisht në kushtet e ndryshimeve revolucionare, kur jeta ecën përpara me ritme të pandalshme.

Teorikisht është rrahur problemi i traditës dhe i novatorizmit dhe mund të themi se është sqaruar. E

keqja është se ne ngatërrohem nganjëherë në vlerësimin konkret të procesit letrar; nuk e marrim atë gjithmonë të lidhur dhe nuk e shohim sa duhet novatorizmin, në radhë të parë, si një çështje të brendisë. Natyrisht, këtu na intereson fenomeni, rruga e krijimtarisë poetike. Mbrojtja e traditave nuk do të thotë aspak të mbrojmë gjithshka që është shkruar qoftë edhe nga autorë të njohur, ashtu sikundër mbrojtja e novatorizmit në asnjë mënyrë nuk lidhet me përkrahjen e çdo vjershe apo poeme që ndryshon vetëm nga forma dhe nuk sjell asnjë material jetësor të rëndësishëm, asnjë mendim të ri. Është pohuar mendimi se, në përgjithësi, tërë poezia jonë e realizmit socialist, për vetë natyrën e saj, është novatore. Ky mendim është i drejtë, vetëm se nuk mund të thjeshtësohet dhe, duke u nisur nga ky pohim parimor që përcakton një tipar të rëndësishëm të artit tonë, të quajmë a priori novatore çdo vepër, të mbyllim sytë para të qëndruarit në vend dhe të shikuarit të botës, në disa raste, me një konceptim të vjetëruar, anakronik, që rrjedh nga ngadalësia e të kapurit të së resë ose nga një rutinë formale, kundër së cilës duhet bërë luftë e ndër-gjegjshme dhe e ndershme.

Por problemi i novatorizmit lidhet edhe me formën, me zhvillimin e saj brenda trajtave të vjetra ose në trajta më të reja. Edhe forma e re, — pasurimi i gjuhës, i figurave, i mjeteve artistike, duke lindur nga jeta, mund të kthehet e të veprojë në mënyrë aktive për lëvizjen përpara të vetë përmbajtjes; disa herë kjo formë mund të ndihmojë për ta kapur më shpejt brendinë e re. Duke theksuar këtë lidhje dialektike të gjërave, nuk harrojmë asnjëherë se **materiali i jetës, idetë e kohës, mendimi revolucionar janë primare në unitetin e përmbajtjes me formën.**

Poezia jonë e re ka qenë dhe është revolucionare me tingëllim të drejtë politik dhe qytetar. Kjo lidhet me vetë realitetin tonë, me burimet e frymëzimit, me traditat, me frymën e partisë që e ka udhëhequr gjithmonë letërsinë e realizmit socialist. Që nga fillimet e veta, poezia jonë e re ka lindur si një jehonë e drejt-

përdrejtë e gjendjes shpirtërore revolucionare të komunistëve, të popullit, ajo është shquar për tiparet realiste dhe notat e një romantike të re.

Në përgjithësi, poetët tanë kapin tema të rëndësishme dhe i trajtojnë ato sipas parimit të partishmërisë, nga pozitat e transformimit moral dhe shoqëror. Poezia jonë, në tërësi, është shembull i qartë se si mund të ecë në rrugë të drejtë arti kur i ka vënë vetes për qëllim t'i shërbejë popullit, të pasurojë botën e tij shpirtërore, të ndihmojë për revolucionarizimin e shoqërisë.

Ne kemi ndjekur disa shfaqje të poezisë revizioniste dhe kemi vënë re se në ç'rrugë të shtrembër mund të çojë revizionizmi në politikë e në art, se si ai mund të bëhet nxitës i fenomeneve antirealiste në letërsi, i trajtimit formalist të temave të vogla, të shkëputjes së njeriut dhe të mbylljes në vetvete, të krijimit të një poezie subjektiviste dhe shpesh të errët, të pakuptueshme nga populli.

Me pasurimet në përmbajtje e në formë, me nuancat e reja dhe depërtimin më të thellë në jetë e në shpirtin e njeriut tonë të socializmit, drejtimi i poezisë duhet të jetë gjithmonë revolucionar dhe asnjë novacion, asnjë zell për figura e për ndjenja të holla nuk duhet ta largojë poezinë nga perspektiva e revolucionit, e ideve të marksizëm-leninizmit, të marra këto në vështrimin më të gjërë dhe në veçorinë e artit poetik.

Poezia jonë ka bërë një rrugë njëzetvjeçare. Doemos, ka pasur e ka edhe sot vepra të dobëta, të parealizuara, skematike apo deklarative, po ne duhet të shohim zhvillimin e saj si një proces të lidhur e kompleks, larg çdo fryme nihiliste, që në të vërtetë do të ishte e dëmshme dhe antishkencore. Poezitë e bukura, të frymëzuara, të realizmit socialist nuk lindën vetëm dje ose sot; ato kanë lindur bashkë me revolucionin; janë zhvilluar krahas shoqërisë sonë. Sigurisht, do të ishte gabim po ta përfytyronim zhvillimin si një rrugë të drejtë që i ngjitet vazhdimisht një të përpjete. Dihet se në rrugën e letërsive të çdo kombi (kam parasysh letërsinë e pasqirimit) mund të ketë vepra të një periudhe të hershme,

që qëndrojnë më lart se disa vepra të një periudhe, që, në tërësi, karakterizohet nga një pjekuri më e madhe. Këto janë fenomene normale dhe të kuptueshme. Por poezia duhet shikuar, në radhë të parë, si një pjellë e kohës, doemos pa e ndarë nga individualiteti i artistit, nga aftësitë dhe talenti i tij. Duhet pasur gjithmonë parasysh shkalla e zhvillimit të realizmit socialist tek ne, ndryshimi në konceptimin e botës, pasurimi i mjeteve artistike. Në qoftë se do të nisemi nga një kriter historik, e sigurisht edhe estetik, ne do të arrijmë, pa dyshim, në përfundime të drejta dhe do të çmojmë ato vepra që duhen çmuar.

Në çmojmë këngët e para revolucionare, të singerta, të thjeshta dhe komunikative, poemat si «Epopeja e Ballit Kombëtar», «Prishtina», «Ashtu Myzeqe» e mjaft të tjera. Duhet të vlerësojmë edhe poema të mëvonshme të llojit epik si «Heronjtë e Vigut» etj., të cilat kanë kontribuar e kontribuojnë edhe sot me rikrijimin epik të disa tablove të luftës ose me karaktere burrnore që ngjallin ndjenja heroike. Një vend të rëndësishëm zënë në periudhën e ndërtimit socialist të vendit këngët kushtuar punës, heronjve të saj, ndonjë vjershë e poemë që i kushton vëmendje më tepër njeriut, shpirtit të tij, që mundohet të lidhë problemet shoqërore me anët më intime, individuale të karakterit njerëzor. Me gjithë zigzaket, ngjitjet apo zbritjet, në tërësi, në poezinë tonë vjen duke u forcuar realizmi; poetët, si edhe prozatorët e dramaturgët e, në përgjithësi, të gjithë artistët tanë, — sepse kjo është një kërkesë e kohës, e vetë zhvillimit të artit socialist, — po hyjnë më thellë në fenomenet e jetës, në shpirtin e njeriut, po e lidhin më mirë veten me kohën, me shoqërinë. Prej disa vitesh del më e theksuar nevoja për ta dhënë realitetin në më shumë ngjyra, për një depërtim më të thellë te njeriu, te ndjenjat e tij; ka dalë detyra e përgjithësimeve të reja më të thella të luftës midis së vjetrës e së resë, e nënvizimit, me mjete më të pasura, më të shumta, të thelbit pozitiv, të bukur, të jetës. Koha jonë socialiste kërkon që poetët të jenë më mendimtarë e më të na-

tyrshëm, duke e bashkuar në një lidhje më të harmonishme njerinë me kohën.

Cilat janë, në përgjithësi, sukseset kryesore të sotme të poezisë? Mendoj se, në radhë të parë, është ajo që u përmend më lart: **rruga drejt një pasqyrimi më të thellë të jetës sonë dhe të njeriut, gjithmonë e shprehur përmes specifikës së poezisë.** Janë arritur disa sinteza të goditura të jetës së sotme, të mendimit të sotëm; poezia është pasuruar me detaje nga jeta. Është arritur në një shkrirje më organike të së përgjithshmes me të veçantën. Poezia qytetare, duke ruajtur tonet e veta madhore, është pasuruar edhe me nuanca të tjera, ku idetë e rëndësishme pleksen me emocionet e poetit, edhe me botën intime. Pa nënçmuar mënyrat dhe llojet e tjera, kjo lidhje organike shpesh e freskon poezinë, e bën më të këndshme e më të afërt dhe dëshmon për zhvillimin e mëtejshëm në rrugën e realizmit socialist. Përveç kësaj, në këtë periudhë, ka një përpjekje për të hyrë, me mjetet e poezisë, më mirë në psikologjinë e njeriut të sotëm, për të krijuar figura lirike dhe për të zbuluar kënde intime të shpirtit, gjë që dëshmon për pasurimin e ndjenjave, për zgjerimin e sferës së poezisë dhe pasqyrimin e jetës në shumanshmërinë e saj.

2

Në gjinitë më të gjata të poezisë ka, natyrisht, disa forma e lloje për të pasqyruar realitetin ose ndjenjat subjektive të njeriut, të lidhur me këtë realitet. Gjatë kësaj periudhe, që marrim në shqyrtim, një vend të konsiderueshëm ka zënë poema liriko-epike ose lirike (por më rrallë e gjejmë këtë lloj të veçuar). E kam fjalën më tepër për atë poemë që nuk ka një subjekt të caktuar, në kuptimin që i japin teorikisht subjektit, për poemën që, ndofta, mund ta quajmë poemë-sintezë, e cila lidh faktet, detajet me mendimin, e shkrin materialin konkret të jetës objektive me ndjenjat e poetit, i lidh në një mënyrë më të lirë faktet sipas idesë krye-

sore, duke ja nënshtuar gjithshka një kompozicioni që nisët nga mendimi themelor. Në këtë kuptim flasim këtu për poemat-sintezë, pa dashur të kufizojmë aftësinë sintetike të poezisë vetëm me këtë lloj, sepse, në tërësi, poezia, edhe nëpërmjet disa analizave, karaktereve — aq sa i përshtaten natyrës së saj — ka për detyrë, siç dihet, të arrijë në disa përgjithësime, në sintezë.

Për këto poema jo tregimtare, në plenumin e vitit 1959, kushtuar problemeve të poezisë, Andrea Varfi thoshte atëhere në referatin e tij se nuk janë zhvilluar sa duhet, se kjo është një formë e përshtatshme për kohën dhe se duhet shkruar edhe në këtë mënyrë. Kishite një periudhë kur poema tregimtare përdorej më shumë, megjithëse edhe gjatë këtyre viteve janë shkruar disa të tilla. Kjo ndofta lidhet me kohën, me traditat e poezisë sonë epike, me detyrën që shtronin poetët për të krijuar karaktere njerëzorë. Mund të themi se në këto katër-pesë vjet poema-sintezë është zhvilluar më tepër dhe ka pasur rezultate më të mira. Megjithatë, kjo nuk do të thotë se edhe në poemat tregimtare s'kemi pasur disa suksese, lidhur me konsolidimin e përgjithshëm të realizmit socialist tek ne.

Karakteristike për këtë periudhë ka qenë pasurimi i poezisë me material konkret jetësor dhe me një mendim më të zhvilluar. Poezia jonë, me subjekt ose pa subjekt, qytetare ose intime, ka nevojë të domosdoshme të marrë gjak të ri nga jeta, nga ndërtimet e mëdha, nga veprimtaria dhe ndjenjat e njeriut aktiv të sotëm. Në poemën e tij «Mirë!» Majakovski thoshte:

*Me buzë të shkrumbuar,
thith ujë
nga lumi
që quhet «Fakt».*

Poezia realiste duhet ta kërkojë patjetër detajin konkret, detajin apo faktin e ri, të dijë ta zgjedhë atë dhe ta lidhë organikisht me mendimin poetik, ta vërë në funksion të tij. Në poezinë tonë ne kemi shëmbuj të